

Çağdaş Seramik Sanatında Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Tipografi Kullanımı

Oya AŞAN YÜKSEL (*)
Eren Evin KILIÇKAYA BOĞ (**)

Öz: Gutenberg'in yazıyı çoğaltmak için geliştirdiği baskı tekniklerinin yaygınlaşmasıyla hayatımıza giren tipografi terimi, günümüzde yazıyla ilgili olan bütün faaliyetleri kapsayıcı niteliktedir. Sanat alanında özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan süreç ile sanat ve tasarımdaki farklı yaklaşımlar disiplinlerarası etkileşimin sıkça kullanıldığı kültürel bir paylaşım yapısına dönüşmüştür. Bu durum seramik ve yazı arasındaki ilişkide kaçınılmaz bir etkileşim imkânı sağlamıştır. Bu çalışmada çağdaş seramik sanatı ile tipografi arasındaki ilişki güncel bir zemin üzerinde analiz edilip, değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye'den ve dünyadan çalışmalarında tipografik unsurlar kullanan sanatçıların, çağdaş seramik sanatında nasıl bir yaratım süreci izledikleri, sanatsal olarak nasıl bir tavır sergiledikleri incelenmiştir. Ayrıca eserlerde görülen yazı karakterleri tipografik olarak irdelenmiş ve anlatım diline yapmış oldukları katkılar ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yazı ve Tipografi, Çağdaş Seramik Sanatı.

Using Typography as an Alternative Approach in Contemporary Ceramic Art

Abstract: The term typography, which was came into our lives with the invention of Gutenberg's press techniques, has a quality of inclusive all activities related with type recently. In the art movements, especially beginning from the second half of the 20th century, art and design turns to a cultural polyphonic structure with widely prominence of interdisciplinary approach. This situation provides an inevitable interaction possibility in the relationship between ceramics and type. In this work, the relationship between contemporary ceramic art and typography is tried to evaluated by analyzing the current situation. How the artists, who uses the typographical elements in their works from Turkey and the world, follow a design process and how they adopt an attitude as an artistic way are examined. Besides, the type elements that were seen in the works are researched typographically and the contributions to the language of expression are revealed.

Keywords: Script and Typography, Contemporary Ceramic Arts.

Makale Geliş Tarihi: 17.03.2018

Makale Kabul Tarihi: 22.05.2018

---

*) Dr. Öğr. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik-Cam Bölümü (e-posta: oya.asan@dpu.edu.tr)

**) Dr. Öğr. Üyesi Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü (e-posta: erenevin.kilickaya@dpu.edu.tr)

I. Giriş

Tipografi, 1450’lerde Gutenberg tarafından kullanılmaya başlanan metal harflerin, baskı tekniğinde kullanılmasıyla beraber hayatımıza girmiş bir terimdir. “Önceleri belirli bir baskı ve dizgi tekniğini açıklamakta kullanılan bu terimin kapsamı günümüzde oldukça değişmiş ve genişlemiştir. Yazı karakterlerinin ve metin bloklarının tasarlanması, dizilmesi ve düzenlenmesine ilişkin bütün sanatsal uğraşları ve bu alandaki teknolojik gelişmeleri tipografi üst başlığı altında toplamak mümkündür. Bunların yanı sıra, el yazıları ve kaligrafi, duvarlara yazılan grafitler, mimarideki yazı uygulamaları, afiş, simge sistemleri, reklamcılık, sinema ve televizyonda izlenen hareketli yazılar gibi birçok farklı alanda harf kullanılarak yapılan bütün uygulamalar da tipografi kapsamı içine alınabilir” (Becer, 2007).

Tipografiyi en temel haliyle herkesin anlayacağı şekilde tanımlamak istersek, yazının tasarımı olarak adlandırabiliriz. “Bugün yaşamımızın temel parçalarından biri olan tipografi, yazılı kelimeyi oluşturan harfler evrimleştikçe ve mükemmelleşerek yaygın kullanımlı alfabelere dönüştükçe ortaya çıkan, yüzyıllarca sürmüş bir gelişimin sonucudur” (Ambrose ve Harris, 2012). Yazı ve alfabe dili tanımlamamızda ve iletmemizde kullanılan en önemli araçtır ve insanlar için vazgeçilmez bir unsurdur.

Tipografi her yerde karşımıza çıkabilecek kaçınılmaz bir iletişim aracıdır. Her gün farkında olarak ya da olmadan yazıyla etkileşim içerisinde oluruz. “Tipografi bizi sarmalar: Geçtiğimiz sokakları ve binaları süsler, dergilerden televizyon ve internete kadar tükettiğimiz giderek genişleyen medya çeşitliliğinin ve markalaşma ve sembolik mesajlar bağlamında giyimimizin ayrılmaz parçasıdır” (Ambrose ve Harris, 2012).

Tipografi bir tasarımcı ve sanatçının mutlaka ilişki halinde olacağı bir terimdir. Grafik tasarım görsel kullanılmaksızın sadece tipografi ile çözümlenebiliyorsa bunun temel sebebi, yazının etkili bir biçimde kullanılabiliniyor olmasıdır. Herbert Bayer, 1967 tarihinde yazdığı ‘Tipografi Üzerine’ adlı makalesinde, “Tipografi her ne kadar saf ve esaslı olsa da bir güzel sanat değil bir hizmet sanatıdır” demiştir (Armstrong, 2012). Bu nedenle yazıyı doğru ve etkili kullanmak bir tasarımcının ve sanatçının karşılaşmak zorunda kalacağı en temel zorluklardandır.

II. Yazı ve Seramik Birlikteliği

Sümerler tarafından kullanılan kil tabletler üzerindeki çivi yazısından beri, seramik ve yazı arasındaki ilişki süre gelmektedir (Jean, 1992). Bu kil tabletler, yazının kâğıt keşfedilene kadar, yüzeyinde var olduğu malzeme olarak tarihe geçmiştir.

Yüzeyde tipografinin kullanımının sınırı yoktur ve bu durum son zamanlarda daha da gelişmektedir. Tipografi artık sadece kâğıt üzerinde veya düz yüzeylerde varlığını sürdürmemekte, hayata geçtiği alternatif yollarda da sorgulanmaktadır. Seramik sanatçıları da tipografiyi çağdaş işlerinde alternatif bir anlatım dili aracı olarak kullanmaktadırlar. Çağdaş seramik sanatında tipografi kullanımının amacı şu soruyla sorgulanabilir; “Ne için?” Şüphesiz, tipografinin asıl amacı kaçınılmaz olarak bilgi aktarımı ile iletişim sağlamaktır. Fakat, tipografinin dokusal olarak bir yüzeyde yarattığı

kimi zaman dekoratif kimi zaman sanatsal etki karşı konulamaz bir tasarım aracı olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda tipografinin seramik yüzeylerde kullanımı onun işlevini kaçınılmaz olarak sorgulatmayı da beraberinde getirir. Tipografinin çağdaş seramik sanatında anlatım dilini güçlendiren bir eleman olarak kullanımı seramik yüzeylere farklı anlamlar yüklemektedir. Sanatçılar kullandıkları farklı yazı karakterleriyle hem yazıların okunabilirliği hemde okunamaz halleri ile farklı anlatım yolları sergilemektedirler.

III. Çağdaş Seramik Sanatında Tipografi Kullanımı

Günümüzde çağdaş seramik sanatının ifade biçimleri çok geniş sınırlara dayanmaktadır. Sanatçılar bu bağlamda sanata dair sahip oldukları farklı bakış açılarını, felsefik yaklaşımlarını seramik sanatının geniş tekniksel alt yapısını kullanarak ifade biçimine dönüştürmektedirler. Mary White yazmış olduğu “Lettering on Ceramics” isimli kitabında, günümüzde seramik sanatçıların geniş anlatım olanaklarının farkına varıp çalışmalarında sık sık harf kullanımına yer vermeye başladıklarından ve adeta bir devrim niteliğinde olan bu durumun harflerin yalnızca fonksiyonel kullanımının sınırlarını genişleterek okunamaz dahi olsalar kendi başlarına bir sanat nesnesine dönüşmelerinden bahsetmektedir.

Türkiye’de ve dünyada çağdaş seramik eserlerde iki boyutlu, üç boyutlu harf kullanımlarına sıkça rastlanmaktadır. Tipografik yaklaşımlar birçok sanatçının çıkış noktasını oluşturmuştur. Sanatçıların çağdaş seramik eserlerindeki yazı ve harfler kimi zaman bir mesaj verme kaygısı taşıırken kimi zaman bu kaygı tamamen yok sayılarak yazının iki ve üç boyutlu tasarım ögesine dönüştürülmesi sağlanmıştır.

Elif Ağatekin, Aşkın Damakta Kalan Tadı Serisi’ni; “Tüm ömrünü büyük bir aşkla bize muhteşem yemekler yaparak geçiren anneannem, eksiksiz sofrasında biz yerken gözlerimizin içine bakar, biz yedikçe o doyardı sanki... Şimdi o gittiğinden beri hepimizin ağzında onun yemeklerinin bir daha hiç duymayacağımızı bildiğimiz tatlara var... Dolapta ise yıllarca yemekleriyle dolmuş dolmuş boşalmış, o eski tabaklar... Tek bir kez daha onun sofrasında o müthiş tatlarla dolabileceğini bilsem; ne toplardım ne de yazardım tadı damağımızda kalan o yemeklerinin adlarını o eski tabakların üzerine...” şeklinde ifade etmektedir.(<https://www.behance.net/gallery/12103437/The-Flavor-of-Love-Remaining-on-the-Palate>).

Sanatçı, anneannesine ait porselen tabakları üç boyutlu tipografi kullanımı ile tekrardan yorumlayarak bir sanat nesnesine dönüştürmüştür. Porselen tabakların üzerindeki yazılar alternatif ve yenilikçi bir yöntem olan su jeti tekniği ile kesilerek oluşturulmuştur (Şekil 1). Bu alternatif teknik ile tasarlanan tipografik unsurlar sanatçıyı yeni ve güçlü bir ifade dili bulmaya teşvik etmiştir. El yazısı tarzında bir karakter ile yazılmış yemek isimleri porselen tabaklarda üç boyutlu tasarım ögesi olarak kullanılmıştır. Porselen tabaklarda üç boyutlu olarak kullanılan miniskül (küçük) el yazısı seçimi bir tesadüf değildir. Miniskül (küçük) harflerin samimi dialogları temsil etme özelliği sanatçının anneanesi ile olan sıcak samimi ilişkisine olan özlemine gönderme yapmaktadır (Şekil 2).

Şekil 1: Elif Ağatekin, “Aşkın Damakta Kalan Tadı Serisi, Süt Çorbası” Q 30 x 5 cm 2013

Şekil 2: Elif Ağatekin, “Aşkın Damakta Kalan Tadı Serisi, Köfte Patates” Q 30 x 5 cm 2013

Ezgi Hakan Verdu Martinez çalışmalarını; “20. yüzyılda harf kullanımı görsel bir malzemeye dönüşmüştür, ayrıca ilettiği mesajlarla birlikte çağdaş seramik sanatında sıkça kullanılan bir tasarım öğesi halini almıştır. Yazı kullanımının bir ilham kaynağı olarak tasarım öğelerine dönüştürülmesi ve tüm tasarım üzerindeki etkileri görsel bir malzeme olarak çağdaş sanat ve tasarımda geniş bir yaklaşım bulmuştur. Tipografik yorumlar taşıyan ifadelerin sanatçılar tarafından estetik değer ve biçim çeşitliliği ile sanat eserleri daha etkileyici ve daha az sıradan bir hale dönüştürülmüştür” şeklinde açıklamaktadır (<https://ezgihakanvmartinez.com>). Sanatçı çalışmalarında tipografik

unsurlara sıkça yer vermiş ve bu konu ile ilgili birçok çalışma yapmıştır. “Seramik sanatında bir tasarım ögesi olarak yazının kullanımı” isimli sanatta yeterlik tezi ve bu konu ile ilgili birçok makale ve bildirisi mevcuttur.

Şekil 3’de görülen seramik duvar panosunda Martinez, birçok tipografik unsur kullanmıştır. Farklı seramik tekniklerinin kullanımı ile harfler bir iletişim aracı olmaktan çıkıp bir tasarım ögesine dönüşmüştür. Okunabilirlik bu tasarımda önemli bir unsur değildir ve hiç bir mesaj kaygısı barındırmamaktadır. Tasarımda iki boyutlu, üç boyutlu, negatif pozitif harflerin kullanılması ile daha yaratıcı, etkileyici yüzeyler yaratılmasına fırsat verilmiştir.

Şekil 3: Ezgi Hakan Verdu Martinez, “Harfler Maddelerin Resmi Değil Kendisidir”, Duvar Panosu, 2007

Hasan Başkırkan’ın “Xenoglossophobia” (yabancı dil korkusu) isimli serisinde kullanmış olduğu kufi yazı biçimlerinin kütleli formlarla olan birliktelikleri hem biçim hem içerik olarak tipografi teması ile büyük uyum göstermektedir (Şekil 4). “Kufi yazı büyük, geniş bir yazıdır. Müslüman yazıları arasında en eskisidir ve özellikle kuran yazımında kullanılır” (Faulman, 2015). Sanatçının formlarında kullandığı kökleri çok eskiye dayanan bu yazı izleyici tarafından kimi zaman zorlanılarak kimi zamansa tahmin edilmeye çalışılarak okunması sanatçının fobisini ve yabancı dil ile bağlantılı olumsuz düşüncelerini destekleyici bir anlatım dili oluşturmaktadır. Sırsız yalın formların üzerlerinde kullanılan İngilizce kelimeler, izleyiciye mesaj verme aşamasında doğrudan bir iletişim yolu seçerek interaktif bir paylaşım yaratmaktadır. Başkırkan yüzeylerde kullandığı okunması güç yazı ile yabancı dilde bir kelimeyi okurken kapıldığımız hisleri izleyiciye de hissettirme ve empati kurma noktasında bir paylaşım yapmayı hedeflemektedir (Şekil 5).

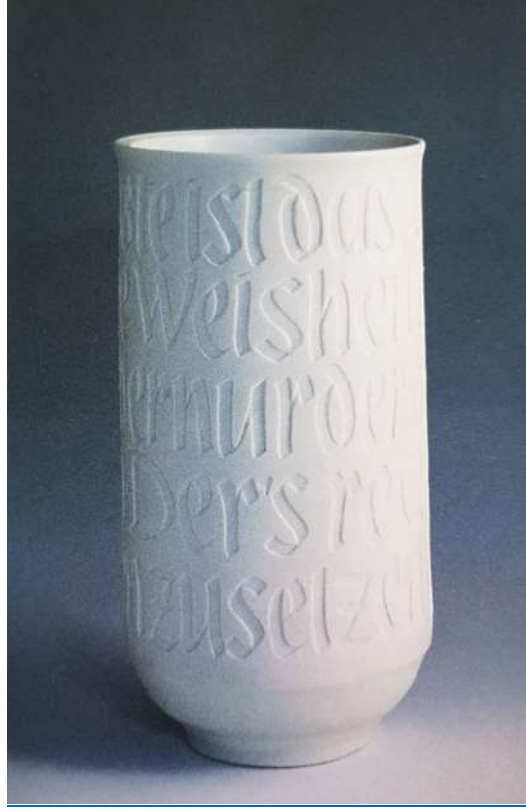
Şekil 4: Hasan Başkırkan, "Gain", 11 x 11,5 x 19 cm, 1180 °C, 2017

Şekil 5: Hasan Başkırkan, "Defeat", 16,5 x 8,5 x 18 cm, 1180 °C, 2017

Mary White, seramik çalışmalarında farklı yazı karakterleri kullana ünlü bir seramik sanatçısıdır. Seramik yüzeylerde uygulamalı tipografik çalışmalarının haricinde bu konu ile ilgili birçok yazılı çalışması bulunmaktadır. Sanatçının şekil 6'deki çalışmasında seçmiş olduğu miniskül harflere yakınlığıyla bilinen yarı Onsial (unsial) yazı karakteri bir tür Ortaçağ kitap yazısıdır ve sanatçının ait olduğu kültürden (İngiltere) izler taşımaktadır. Bu karakter ilk olarak 6. yüzyılda Romalılar tarafından kullanılmış, misyonerler tarafından İrlanda'ya getirilmiş, oradan da İngiltere'ye yayılmıştır (White, 2003).

Mary White'in tasarımı olan vazoda beyaz porselen üzerine uygulanmış tipografik düzenleme görülmektedir. Kazıma tekniği ile oluşturulan harfler yüzeyde tasarım öğesi olarak kullanılmıştır. Çukur harflerin beyaz porselen yüzey ile olan ışık gölge birlikteliği harflere bir derinlik kazandırmıştır.

Şekil 6: Mary White, Porselen Vazo

Bu çalışmalarda da yüzeyde tipografik doku kullanımının örneklerini görmekteyiz (Şekil 7 ve 8). İlk tasarımda açık renk seramik yüzey üzerine altın rengi kaligrafik yazı ile yazılmış bir söz dizimi düzenlenmiş olup, içi boş bırakılan yazı karakterleriyle de açık

renk seramik küre formunun hafifliği desteklenmeye çalışılmıştır. İkinci örnekte ise mavi zemin üzerine yine gümüş ve altın rengi yazılar kullanılmıştır. Yazı karakterinin ince biçimi ile küre formunun yuvarlaklığı tezat oluşturmuş ve böylelikle hem yüzeye daha fazla yazı yazabilme imkânı doğmuş hem de naif bir etki oluşturulmuştur.

Şekil 7: Mary White, Kaligrafi Serisi, Torna ile Şekillendirme, Porselen, Sır Üstü Altın Yıldız

Şekil 8: Mary White, Kaligrafi Serisi, Torna ile Şekillendirme, Porselen, Sır Üstü Altın ve Platin Yıldız

Norveçli sanatçı Ole Lislerud'un Grafiti Duvarı isimli duvar panosu yaklaşık yüz altmış adet karodan oluşmaktadır (Şekil 9). Herbir karonun yüzeyinde kullanılan yazı karakterleri ve metinler anlatım dilini güçlendirmiştir. Kuru press yöntemi ile şekillendirilen porselen karolara sırt altı serigrafik tekniği ile yazı ve imajlar aktarılmıştır.

“Grafiti Duvarı yazınsal öğelerin oluşturduğu soyut bir kompozisyonudur. Bu çalışma bilgilendirme ve benlik, şahsiyet, aidiyet gibi konuları barındırmaktadır. Kullanılan yazı karakterleri ve imajlar daha protest bir yaklaşımı desteklemesi açısından air brush tekniği ile yapılmıştır” (Ostermann, 2006).

Kullanılan yazılarda mesaj verme kaygısı ön plandadır. Cevapsız sorular ve paragraflar izleyiciyi eser ile doğrudan bir etkileşime sokmaktadır. Kullanılan ikon karakterlerin imajları ve yazılar, anlatım dilini güçlendirici bir etkiye sahip olduğu kadar sınırlayıcı etkisi de mevcuttur. Dolaylı yoldan anlatıma katkı sağlaması için sunulan her bir parça ve üzerlerinde kullanılan yazılar sanatçının hayat deneyimlerine bir gönderme yapmaktadır. Kullanmış olduğu provakatif anlatım dili hayat tecrübeleri, iç hesaplaşmalar, çatışmalar ve olumsuz hayat duyguları ile doğrudan ilintilidir. Yüzeylerdeki majüskül (büyük) sprey etkisi ile yazılan harfler, izleyici üzerinde yaratılmak istenen olumsuz duygunun adeta bir çığlık gibi haykırılmasını desteklemekte ve izleyicinin mesajın kaynağına inmesini sağlamaktadır.

Şekil 9: Ole Lislerud, Grafiti Duvarı, Sırt altı serigrafik tekniği

Kanadalı sanatçı Richard Milette yaklaşık on yıldan fazla zamandır yapmış olduğu çalışmalarında prototipik Yunan vazolarını yeniden yorumlamaktadır (Şekil 10). Sanatçı sadece kırık Antik Yunan vazolarının müzelerdeki durumlarını değil, aynı zamanda sanat alanındaki yerini, anlamını, rolünü ve değerini de sorgulamaktadır. Milette'in Klasik Antik Yunan formları artık "reel" (gerçek) tarihsel anlatı içeriğini yitirmiştir, çünkü vazoların yüzeylerinde yer alan mitolojik hikayeler yerini tipografik unsurlara bırakmış ve dolayısıyla bu sahneler silinmiştir. Tanınmış olana dayanan gerçek anlatının başlangıçta yer aldığı tiyatral arena, adeta bir metinle istila edilmiştir. Metinler ve kelimeler rastgele seçilmiş ve yer yer kesilmiştir; böylece hem vazo hem de kelimeler gerçek anlamlarını yitirmiş ve anlatımlarını iptal etmiştir (Ostermann 2006).

Şekil 10: Richard Milette, Antik vazo tasarımı

Sanatçının vazolarında sıklıkla tercih ettiği serifli (tırnaklı) yazı karakterleri, metinde rahat okunma özelliğinden dolayı sıklıkla tercih edilmektedir ve günlük hayatta hemen hemen her yerde karşımıza çıkmaktadır. Kullanılan serifli kolay okunan yazı karakterinin karakteristik özelliğinin aksine sanatçının vazoların yüzeylerinde kullanmış olduğu metinlerin mesaj iletme kaygısı bulunmamaktadır. Bu durum Antik Yunan vazolarının üzerlerinde bulunan ancak zamanla silinip kaybolan betimsel hikayelere ve kaybolan tarihe bir gönderme yapmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11: Richard Milette, Antik vazo tasarımı

Amerikalı sanatçı Stephanie DeArmond'un günlük konuşma dilinde argo diye tabir edilen bazı söylemleri, deyimleri, kelimeleri yorumlayarak kendi tasarladığı formları mevcuttur. Sanatçı seçmiş olduğu dekoratif harf formlarını plaka tekniği ile şekillendirmektedir. Seramik malzemeden üretilen tipografik formlar sanatçının kendi el yazısından ve klasikleşmiş font türlerinden ilham alınarak tasarlanmaktadır. (<http://stephaniedearmond.com/bio.html>) Tasarlamış olduğu formlar seçmiş olduğu fontların grift kavisli yapısına daha uygun olması sebebi ile plaka yöntemi ile şekillendirilmiştir (Şekil 12).

Şekil 12: Stephanie De Armond, Plaka yöntemi ile şekillendirme

Sanatçı “Hustle Em” isimli çalışmasında İngilizce’de sokak dilinde kullanılan bir diyalogu el yazısı çıkışlı yazı karakteriyle tasarlayarak dekoratif bir objeye dönüştürmüştür. Em, “Them (onlara, onları)” kelimesinin kısaltılmış halidir. “Hustle Em” ise günlük ya da argo diye tabir edebileceğimiz, bir bağlamda legal olmayan her türlü servis, hizmet, ürün satışı anlamına gelmektedir (Şekil 13).

Şekil 13: Stephanie De Armond, “Hustle Em”, Sır üstü serigrafı

IV. Sonuç

Seramik ve yazının çok eskilere dayanan birliktelikleri geçmişten günümüze kadar ulaşmıştır. Kil tabletlerin mesaj iletme kaygısı ile başlayan bu birliktelik zamanla değişime uğramış, 20. yüzyılda çağdaş seramik sanatında bambaşka bir hal almıştır. Plastik değerlerin ön plana çıktığı, tasarım ögesi olarak yalnızca mesaj iletme kaygısı olmayan yapıda yazı kullanımını görsel bir malzeme olarak çağdaş sanat ve tasarımlarda sıkça görülmektedir. Yazı karakterlerinin estetik değer ve biçim çeşitliliği ile seramiğin geniş tekniksel altyapısının birleşmesi sanatçılara sınırsız anlatım dili olanakları sunmaktadır. Seramik sanatında tipografi kullanımı ile ilgili yapılan araştırmaların sınırlı sayıda olması bu çalışmanın ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Disiplinlerarası yaklaşımların büyük önem taşıdığı bu dönemde, hem seramik hem de grafik ile ilgilenenleri kapsayan bu çalışma, başka çalışmalara da kaynak oluşturması açısından önem içermektedir. Konunun çok geniş sınırlara dayanması sebebi ile sadece çağdaş seramik sanatı başlığı altında bir kısıtlamaya gidilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca bu araştırmada önceki yıllarda yapılmış olan çalışmalara ek olarak, yakın geçmişte bu konu ile ilgili çalışma yapan dünya sanatçılarının yanında, Türk sanatçılara da yer verilmiştir. Bu durum araştırmanın önceki çalışmalardan ayrılmasını sağlamaktadır. Geçmişten günümüze kadar uzanan bu birliktelik ileriki yıllarda yeni tasarımcı ve sanatçıların da tipografi kullanımını alternatif bir yaratım süreci olarak algılamalarına zemin hazırlayacaktır.

Kaynaklar

- Ambrose, G., Harris R. (2012). *Tipografinin Temelleri*, İstanbul: Literatür Yayınları.
- Armstrong, H. (2012). *Grafik Tasarım Kuramı, Tasarım Alanından Okumalar*, İstanbul: Espas Yayınları
- Becer, E. (2007) *Modern Sanat ve Yeni Tipografi*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Faulmann, C. (2015). *Yazı Kitabı*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fredes, A. (2009) *Font Family, Get familiar with Fonts*. Barcelona: Index Book
- Jean, G. (1992). *Writing The Story of Alphabets and Scripts*, New York: Thames and Hudson.
- Ostermann, M. (2006) *The Ceramic Narrative*. London: A&C Black.
- Scott, P. (2001) *Painted Clay Graphic Arts and Ceramic Surface*. London: A&C Black.
- White, M. (2003) *Lettering on Ceramics*. London: A&C Black.
- <https://www.behance.net/gallery/12103437/The-Flavor-of-Love-Remaining-on-the-Palate>
- <https://ezgihakanvmartinez.com>
- <http://stephaniedearmond.com/bio.html>
- <https://www.youtube.com/watch?v=2kNIPfjDMwQ>
- Hasan Başkırkan. *Xenoglossophobia*. İstanbul: Galeri Selvin. (15-30 Eylül 2017)